

Uvodna pojasnila in napotki

Uvod o književnosti –
Temeljni pojmi literarne
teorije

Antika

Biblija

Srednji vek

Novi vek

Dodatek

Slovarček književnih pojmov

Učbinsko kazalo

Uvodna pojasnila in napotki
Uvodna pojasnila in napotki

UVODNA POJASNILA IN NAPOTKI

Knjiga Svet književnosti 1 je hkrati berilo in učbenik. V njej je združeno in povezano oboje – književna besedila, ki morajo biti jedro sodobnega srednješolskega pouka književnosti, in dognanja literarne vede, ki naj pomagajo pri razumevanju in razlaganju teh besedil. Pri uporabi knjige je potrebno upoštevati také pojasnila:

Učbeniški del

1) **Učbeniški del** je vključen v zaporedje besedil, obsega pa takó literarno teorijo kot književno zgodovino. Temeljni literarnoteoretični pojmi so razloženi v uvodnem poglavju, preostali ob posameznih besedilih in dodatno v slovarčku književnih pojmov na koncu knjige. Literarnozgodovinski del učbenika je porazdeljen po posameznih poglavjih kot uvod v književna obdobja, smeri in avtorje. Ta snov je predvsem izhodišče v branje, razumevanje in razlago besedil, učencu naj bo vir informacij, ki ga po svoje uporablja, izbira ali dopolnjuje.

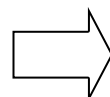
Bralni del

2) V **bralni del** knjige so uvrščena besedila, ki so po novem učnem načrtu za pouk slovenščine/književnosti v gimnazijah obvezna, in pa tista, ki so alternativno obvezna. Ker gre za obsežnejša pripovedna in dramska dela, je v branje ponujen daljši odlomek, včasih tudi dva ali več, zato da jih je mogoče izbirati, prirejati ali krajšati, pač glede na časovne možnosti, zahtevnost in smiselno učno rabo. Odlomki so izbrani tako, da predstavljajo čim bolj zaokrožen, značilen in razmeroma samostojen izsek iz večje celote.

Komentarji

3) Vsa besedila, odlomki ali pesemske celote imajo ob sebi krajši **komentar**. Ta ni obvezujoča razlaga, ampak pomagálo pri samostojnem razumevanju, razčlembi in razlaganju besedil. Komentarju sledijo **vprašanja**, s pomočjo katerih naj učenec obnavlja, razširja in utemeljuje svoje branje: vprašanja, ki se nanašajo na samo besedilo in učenec nanje išče odgovore iz besedila samega; vprašanja, ki so širša, zadevajo avtorja in druga njegova dela, nanje lahko učenec odgovarja s pomočjo informacij, ki jih knjiga prinaša v svojih literarnoteoretičnih in književnozgodovinskih razlagah; najširša vprašanja, ki učenca usmerjajo k neobveznemu, samostojnemu iskanju virov in dodatnih informacij, predvsem pa k samostojnemu razmišljanju. Namerjena so torej zahtevnejšemu književnemu pouku.

Vprašanja

4) Ob obveznih besedilih so na robu natisnjeni zelo **kratki odlomki ali drobci neobveznih besedil**, ki so povezani z obravnavanimi književnimi obdobji, avtorji ali deli. Deloma so primerjave, ki lahko bolje pojasnjujejo obvezna besedila, deloma informacije in dodatek k učni snovi, ki jo predlaga učni načrt. Navajajo torej k dodatnemu iskanju in spoznavanju književnih del, kolikor seveda šolski čas in program to omogočata. Tudi ta besedila so opremljena s krajšo razlago in z vprašanji, ki dopolnjujejo vprašanja, postavljena v obveznem berilnem delu.

5) Ob obvezna besedila so postavljeni elementi za njihovo vizualizacijo, ki naj dopolnijo zgolj besedno razumevanje. Med njimi so najvažnejši **posnetki pomembnejših slikarskih in deloma kiparskih del**, ki se povezujejo z motiviko izbranih odlomkov in jo prevajajo v likovni jezik, tako da učenec z njihovo pomočjo lahko nazorneje dojame smisel in sestavine književnega besedila. Vrsta slikovnega gradiva so zemljevidi, ki s svojimi legendami pojasnjujejo razvoj celih književnih obdobj, smeri, avtorjev in del.

6) **Razpredelnice in preglednice**, ki so vstavljene med posamezna poglavja oziroma manjše besedilne enote, so neobvezni pripomoček, ki omogoča spominsko utrjevanje pridobljenega znanja ali sintetičen pregled širše učne snovi.

7) Knjiga prinaša na koncu **slovarček književnih pojmov**, ki pojasnjuje tiste pojme, ki niso bili pojasnjeni ob sprotni razlagi posameznih besedil.

Dodatna besedila, odlomki, pesmi

Razpredelnice in preglednice

Slovarček književnih pojmov

Kako se ponavadi uporabljajo izrazi književnost, slovstvo, literatura? Navedite nekaj primerov za to ali drugo rabo. Naštete nekaj besedil, ki spadajo po vašem mnenju v umetniško ali neumetniško literaturo.

Književnost

Beseda *književnost* se v vsakdanji pa tudi v strogi znanstveni rabi pogosto nadomešča z besedama *slovstvo* (iz *slóvo* = beseda) in *literatura* (iz lat. *littera* = črka).

Drugo ime za književnost je *besedna* (ali tudi jezikovna) *umetnost*. Ta oznaka hoče povedati dvoje:

- da spada književnost med *umetnosti*, kot so še slikarstvo, kiparstvo, arhitektura, glasba, ples, gledališče, film;
- da je *sredstvo*, s katerim se izvaja, *beseda* oziroma *jezik*, ne pa barva, črte, trdne snovi, čisti zvoki, telesni gibi in podobno, ki jih za svoje namene uporabljajo druge umetnosti.

Besedna umetnost in druge umetnosti

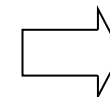
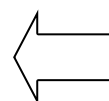
Književnost je bila od nekdaj povezana z drugimi umetnostmi, pogosto jim je bila podlaga ali vsaj izhodišče. V svojih začetkih v starem veku, pozneje pa še v srednjem veku, se je najtesneje združevala z glasbo. V novem veku je še zmeraj izhodišče mnogih glasbenih oblik (oratoriji, opere, samospevi, programska glasba). Od starega veka naprej ostaja podlaga gledališkim predstavam. Iz književnosti črpa snov večji del filmske umetnosti, filmski scenariji so posebna vrsta umetnostnih besedil. Slikarstvo in kiparstvo sta od starih Grkov naprej oblikovala motive, ki jih je pred tem predstavila besedna umetnost, glavna snov evropske likovne umetnosti do 19. stol. so bile mitološke, verske in zgodovinske vsebine, prevzete iz književnosti. Celo plesna umetnost, zlasti v obliki klasičnega baleta, temelji v književnih besedilih. S tega stališča je književnost osrednja med umetnostmi, čeprav ne najvišja ali najbolj estetska.

Poseben pomen ohranja književnost v novejših časih s tem, da je od vseh umetnosti najbolj neposredno aktualna. S svojimi jezikovnimi sredstvi je sposobna oblikovanja, predstavljanja in razširjanja moralnih, socialnih in celo političnih idej. Kadar to dela zelo očitno, govorimo o »tendenčni« ali »angažirani« književnosti. Takšni literaturi ne pripisujemo zmeraj največje umetniške vrednosti, pač pa ji priznavamo vpliv na javno mnenje o splošno pomembnih življenjskih, družbenih in duhovnih zadevah.

1. Kakšno je razmerje književnosti do drugih umetnosti? Kako je povezana z glasbo?
2. Kaj pomeni književnost za slikarstvo in kiparstvo? Kakšne so njene zveze z gledališčem in s filmom? Razmislite, katera umetnost je najmanj odvisna od književnih besedil.
3. Zakaj je književnost v današnjem času po svojem javnem pomenu najbolj aktualna?
4. Kaj pomenita izraza »tendenčna« in »angažirana« književnost?

Zgodovina slovenskega slovstva, naslovná stran prve knjige iz leta 1956

Besedna umetnost in neumetnostna besedila

Za besedno umetnost je bistveno vprašanje, kaj je *umetniško* in *neumetniško*, kaj je umetnost in kaj ni.

Med neumetnostna dela spadajo vsa tista jezikovna sporočila, ki jim beseda rabi za obvestilne (informativne), praktične, politične, moralne, verske, znanstvene ali filozofske namene. Sem spadajo časopisne vesti, članki, poučni spisi, razprave, pisma itd. Nasprotno pa spadajo v književnost samo dela, v katerih se uresničujejo predvsem umetniški nameni, podobno kot v slikarstvu, arhitekturi ali glasbi, ki jih priznavamo za umetnost.

Razlika med *umetnostnimi* in *neumetnostnimi besedili* je podobna tej, ki obstaja tudi v slikarstvu, arhitekturi ali kiparstvu, kjer prav tako poznamo dela, ki spadajo v umetnost, in dela, ki jih ne štejejo vanjo. Taka je razlika med sliko kot umetnino in risbo živ ali v naravoslovnem učbeniku, med umetniškim kipom in voščeno lutko, ki predstavlja znano osebnost, ali med znamenito srednjeveško katedralo in navadno stanovanjsko hišo, ki je samo uporabna.

1. Ali obstajajo poleg omenjenih še kake druge umetnosti? Ugotovite, kako se te umetnosti ločijo med sabo. Katere so si bližje? Določite, katera sredstva umetniškega izražanja uporabljajo.
2. Naštete nekaj slikarskih, arhitekturnih, kiparskih del, ki veljajo za umetnostna.
3. Predstavite nekaj ustreznih del, ki niso umetniška. Ali je razlika med enim in drugim zmeraj jasna?

Bistvo umetnosti in umetnostnih besedil

Umetniška dela opravljajo sicer tudi spoznavne (informativne), moralne, včasih celo praktične naloge, vendar se jim kot zelo bistvene pridružujejo še *estetske*, to pa tako, da iz vseh teh posameznih učinkov nastaja skupni učinek, ki ga označuje ravno beseda *umetnost*. Tega učinka se v glavnem ne dá opisati z jasnimi pojmi, treba ga je doživeti. Prav to je bistvo umetniških besedil in posebnost, ki jih loči od neumetniških.

1. Ob konkretnih primerih predstavite, kakšne spoznavne, moralne ali praktične naloge ima lahko kaka umetnina (roman, film, stavba). Kaj se vam zdi na teh primerih estetsko?
2. Predstavite, kaj doživimo ob globljem umetniškem učinku takih del.

Estetsko
iz gr. *aisthesis* (občutek, zaznava), čutno nazorna stran pojavov, občutljivost za njihovo obliko, privlačnost, mikavnost ali lepota; nasprotje je *neestetsko*, tj. odbojnost, grdota.

Silva Trdnava, *Besedna umetnost, antologija primerov, prva izdaja leta 1966 (slika naslovnice)*

Časopisni članek, primer *neumetniške* proze

Georg Friedrich Hegel, njegova predavanja o estetiki so izšla v letih 1835–38

Po mnenju nekaterih znanstvenikov je razlika med književnostjo in neumetnostnimi besedili formalna, jezikovno-estetska. Po njihovem mnenju je za književnost bistvena »literarnost«, kar pomeni, da so za umetnostna besedila značilne posebne jezikovne, slogovne, glasovne in ritmične prvine, ki jih v neumetnostnih besedilih ni. Vendar ta razlaga ni verjetna, ker obstajajo besedila, napisana v verzih in slogovno okrašena, ki jih ni mogoče imeti za umetniško literaturo (na primer reklamni verzni spoti in podobno). Že Aristotel je v svoji *Poetiki*, ki še zmeraj velja za temeljni spis o književnih vprašanjih, ugotovil, da filozofska dela, ki so bila pri Grkih pogosto napisana v pesniškem slogu in verzih, ne spadajo v pesniško umetnost. O razliki med književnostjo in neumetnostnimi besedili torej ne odločajo samo forma, jezik in slog, ampak predvsem vsebina.

1. Kaj razumejo nekateri znanstveniki pod literarnostjo?
2. Zamislite si besedilo, napisano v pesniškem slogu in v vezani besedi, ki kljub temu ni umetnostno. Kakšna je torej temeljna razlika med književnostjo in neumetnostnimi besedili?
3. Katere funkcije so poleg estetske za književnost prav tako pomembne?

Polliterarna besedila

Med deli književnosti in neumetniškimi besedili obstaja velika razlika, včasih pa gre tudi za prehod, tj. vmesno področje, v katerega spadajo besedila, ki so po svojem poglavitnem namenu sicer neumetniška, imajo pa na sebi tudi nekaj estetskih potez, zlasti v *stilu*, *ritmu* in *kompoziciji* (zgradbi).

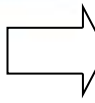
Imenujte nekaj del (pridige, eseje, razmišljanj), za katera se zdi, da spadajo med polliterarna. Kje najdete v njih estetske poteze in vrednote?

Dela, ki so na meji književnosti, imenujemo *polliterarna* ali tudi *polumetniška*, lahko pa tudi *poučna* (didaktična), ker v estetski obliki informirajo, poučujejo, nudijo znanja itd. Sem spadajo *vrste ali zvrsti*, kot so pridige, eseji, poučne pesnitve, filozofski spisi, dialogi, razmišljanja (meditacije) in še mnoge druge. Seveda ni nujno, da imajo v sebi tudi estetske prvine, vendar je to pogosto.

Stil
iz lat. *stilus* (pisalo), način pisanja, kot se kaže v izbiri in povezavi besed, v upoštevanju njihove zvočne podobe, dolžine in pomenskih odtenkov, v oblikovanju stavkov; slovenski izraz zanj je *slog*.

Ritem
iz gr. *rhythmos* (tok, gibanje), bolj ali manj enakomerno zaporedje enot kakšnega gibanja, na primer dolgih in kratkih, poudarjenih in nepoudarjenih zlogov v jezikovnih sporočilih.

Kompozicija
iz lat. *compōnere* (sestaviti, zgraditi), sestava ali zgradba kake celote, razvrstitev njenih delov v večje enote; takšna zgradba je lahko zunanja, na prvi pogled vidna (na primer pesmi iz kitic, romana iz poglavij), ali pa notranja, ki seže v globino dela.

1. Razmislite, v katero vrsto ali zvrst spadajo Jurčičev Deseti brat, Prešernov Krst pri Savici, Cankarjeva Lepa Vida.
2. Naštejte nekaj primerov za odo, ljubezensko pesem, balado ali romanco. Katera imena za druge vrste ali zvrsti še poznate?

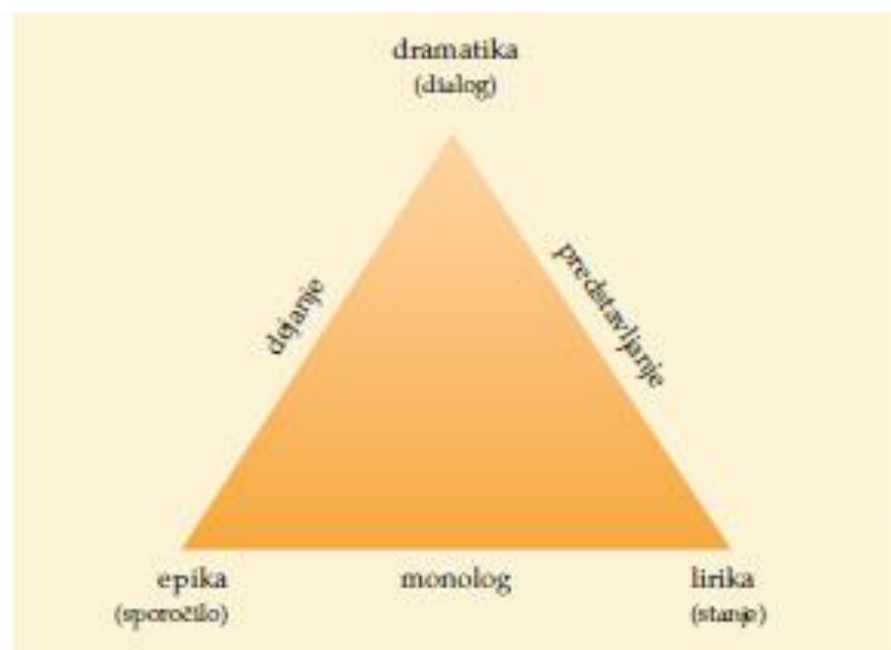
Književne vrste ali zvrsti

Ko govorimo o književnih *vrstah*, *vrstah* ali *zvrstih* (fr. *genre* = rod, zvrst, spol), mislimo na to, da se književna dela po svojih vsebinskih in oblikovnih lastnostih, kadar so si te na poseben način podobne, združujejo v večje skupine. Takšne vrste ali zvrsti so na primer ep, himna, balada, novela, roman, tragedija, komedija itd. Pogosto je že pod naslovom kakšnega besedila označeno, v katero vrsto ali zvrst spada.

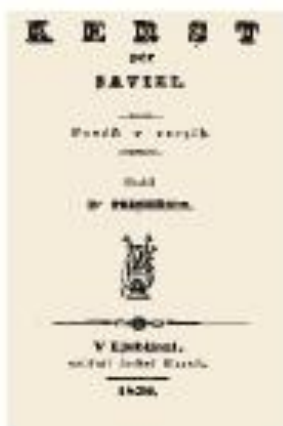
Lirika, epika, dramatika

Posebna značilnost umetniške književnosti je ta, da lahko njena dela razvrstimo v tri poglavitne skupine, ki jih lahko imenujemo nadvrste ali nadzvrsti. To so *lirika*, *epika* in *dramatika*. Polliterarnih vrst ali zvrsti vanje ne moremo uvrstiti (ali pa le z velikimi težavami).

Pojmi lirika (iz gr. *lyra*, starogrško glasbilo s strunami), epika ali pripovedništvo (iz gr. *épos*, beseda, pripoved) in dramatika (iz gr. *drama*, dejanje, dogajanje) pomenijo troje različnih načinov, kako so književna dela zgrajena v svoji notranji, globinski sestavi.

Prva izdaja Prešernovega Krsta pri Savici iz leta 1836, naslovná stran

Stena nemškega znamenitnika Jultusa Petersena (1939) pomeni: *lirika je monološko predstavljanje stanja, epika monološko sporočilo o dejstvu, dramatika pa dialoško predstavljanje dejstva.*

Zlato sadje diši,
Slamnati krovi
kot z grbljeni starci.
A samotni so v polju
sivi zidovi,
a še samotnejši
črni gozdovi.
Srečko Kosovel: Otožje
(Odlomek)

Lenart Negóda se je rodil dne
10. maja 1876. leta v Záplazu
pod Gorami. Oče, Lenart
Negoda starejši, je bil čevljar in
bajtar; materi je bilo Neža ime.
Ko sta se poročila, je bilo njemu
enaindvajset, nji pa dobrih
sedemnajst let. Najmlajši par je
bil, kar jih je kdaj videl Záplaz.

Ivan Cankar: Grešnik Lenart
(Odlomek)

URŠULA (Prteče iz luše,
zagleda Dizma, ki ga držita bratca.)
Kdo je ta, kdo je ta?

DIZMA
Jaz sem Dizma, Uršula.

URŠULA
Na ramah nosiš sajast mlaj!

DIZMA
Iz oblakov pade mlaj,
glava pade iz oblakov,
na ramah se vrti okrog.
– Bog mi obvaruj dušo, telo!

Gregor Strniša: Samorog
(Odlomek)

Lirika

Lirska dela se obračajo k poslušalcu ali bralcu tako, kot da v njih ena sama oseba (ali več oseb v obliki zbora) govori neposredno o sebi, sporoča svoje misli, z besedami ponazarja razpoloženja in čustva, v časih tako, da ob njih zariše podobe zunanjega sveta, zmeraj pa, kot da govori iz sedanjega trenutka, tudi takrat, kadar se spominja preteklosti ali misli na prihodnost.

1. Zakaj spada Kosovelova pesem v liriko? Naštejte še nekaj podobnih besedil.
2. Ali je lahko lirika oblikovana v prozi?
3. Naštejte nekaj del, ki spadajo po vašem mnenju v liriko, epiko ali dramatiko. Kam bi uvrstili delo Županova Micka, kam pa Bajke in povesti o Gorjancih?
4. Bi uvrstili balade (npr. Povodni mož) v liriko ali epiko?

Epika ali pripovedništvo

Epika ali pripovedništvo nastaja takrat, kadar sporoča bralcem nekdo (pripovedovalec) o dogodkih, ki so se zgodili v preteklosti ali se dogajajo v sedanjosti, pa nadaljujejo neko že preteklo dogajanje; ti dogodki so del zunanjega sveta, ločeni so od pripovedovalca in od sedanjosti, v kateri se obrača na bralca.

1. Zakaj sodi ta odlomek v pripovedni način - epiko? Naštejte še nekaj podobnih besedil.
2. Pojasnite, zakaj Prešernova Zdravljica ni epska pesem.

Dramatika

Dramatika je tista skupina književnih besedil, v katerih govori ena oseba, dvoje ali več oseb, kot da so postavljene pred navzočimi poslušalci ali gledalci v neko zunanje dogajanje ali stanje, v zunanjem času in prostoru. Čas je za govoreče osebe v takem besedilu sedanj, pa tudi poslušalec ima vtis, kot da se vse dogaja pred njim, čeprav je v resnici že preteklo; te vrste književnost dobi nazorno podobo šele na odru in je torej najtesneje povezana z gledališčem, čeprav jo lahko tudi le beremo.

1. Zakaj je Strnišev Samorog dramsko besedilo?
2. Kakšne so razlike v primerjavi z liriko in epiko?
3. Navedite nekaj podobnih del.

Poezija in proza

Pojma prihajata iz grščine in latinščine, uporabljamo ju z različnimi pomeni; včasih tako, da nam poezija pomeni vse, kar je zares umetniško (na primer: Prešernove pesmi so poezija, Koseskega pa ne), prozaično pa je tisto, čemur manjka umetniškega duha.

Kljub temu je današnji pomen poezije in proze večidel samo oblikoven: pod poezijo razumemo besedila, napisana v verzih, pod prozo pa takšna, ki niso razčlenjena na verzne enote (vrstice), v tisku tečejo neprekinjeno, a so tudi ritmično svobodna.

1. Kateri od odlomkov iz Kosovela, Cankarja in Strniše je sestavljen v prozi, kateri spada v poezijo?
2. Kako spoznamo, da je neko besedilo sestavljeno iz verzov? Naštejte nekaj primerov proze in poezije.
3. Izberite nekaj verzov iz angleške, nemške, francoske, italijanske, ruske ali hrvaške poezije in določite, v kateri tip verza spadajo. Zakaj spadajo slovenski verzi praviloma med akcentuacijske? Kaj si predstavljate pod pojmom svobodni verz in ritmizirana proza?

Vrednotenje književnosti

Književnost delimo po njeni vrednosti na višjo in nižjo. Višja ali visoka – sem spada zlasti t. i. *klasična* (prvorazredna ali prvovrstna) literatura – zajema besedila, ki vsebujejo velike spoznavne, moralne in estetske vrednote, predvsem pa odlike pravega umetniškega dela, ki jih začetimo ob povezanosti teh vrednot v eno samo dognano celoto, katere učinek je zares velik, dolgotrajen in splošno veljaven. Nasprotno je nižja književnost (imenujemo jo popularna, zabavna, množična ali *trivialna*) sicer del književnosti kot posebne vrste umetnosti, a brez večjih vrednot in odlik. Primeri zanjo so cereni ljubezenski, pustolovski in kriminalni romani, pa tudi številne popevke in zabavna odrska dela.

Književna dela vrednotijo predvsem sami bralci, v sak po svojem okusu, nagnjenjih in interesih. Zato njihovo vrednotenje ni nujno nepristransko, objektivno in strokovno. Takšno vrednotenje je naloga književne kritike, ki odkriva v književnih delih odlike ali pa tudi pomanjkljivosti. Med odlike praviloma prišteva izvirnost, mojstrstvo sloga, jezika in oblikovanja, pa tudi pomembnost vsebin, idej, motivov in tem. Med slabosti književnih del se običajno prištevajo neizvirnost, epigonstvo, obrabljene teme in motivi, stereotipne predstave o življenju, površen jezik in neoseben slog. Ob takšnih besedilih se ponavadi govori o »trivialni« književnosti. Kadar gre za dela, ki so oblikovno spretna, vsebinsko pa prazna, se zanje uporablja oznaka »kič«, še nižje so postavljene dela t. i. »šunda«, ki ustrezajo najslabšemu okusu.

Poezija

iz gr. *poiesis* (izdelovanje, proizvodjanje, stvarjanje), pri Grkih pojem, ki označuje vsa pesniška dela.

Proza

iz lat. *prosa oratio* (naravni, goli, neolepšani ali nevezani govor), torej tisto, kar je brez poetične lepote in vrednosti.

Verz

iz lat. *versus* (obrat), slovensko stih, zaključena ritmična enota govora, od naslednjega verza jo loči večidel pavza, lahko tudi rima ali asonanca. Navznoter je za verz značilna posebna ritmična urejenost, ki je proza ne pozna: bolj ali manj enakomerna menjava naglašanih in nenaglašanih zlogov (akcentuacijski ali naglasni verz), dolgih in kratkih zlogov (kvantitativni ali kolikostni verz) ali po številu zlogov enakih verzni enot (silabični ali zlogovni verz).

Tipi verzov

Kvantitativni: grški, latinski
Akcentuacijski: slovenski, nemški, angleški, ruski
Silabični: francoski, italijanski, španski, hrvaški, srbski

Razdelitev književnosti

	lirika	epika	dramatika
poezija	himna oda elegija epigram ljubezenska pesem sonet	ep povest v verzih balada romanca	tragedija (v verzih) komedija (v verzih)
proza	pesem v prozi	anekdota kratka zgodba pravljica pripovedka novela povest roman	tragedija (v prozi) komedija (v prozi) drama absurdna drama

Zavila je na rob poti in Emil ji je dal roko, da ji je pomagal iz voza. Šla je pred njim po ozki stezi, ki se je vila sredi širokega travnika. Nič nista govorila, kakor bi se lahko bala motiti trudno naravo v njenih pripravah za spanje. Spregovoril je prvi Emil: "Takole bi hodil z vami, gospodična Ida, vsovečno!" Ida se je molče ozrla v govorečega. Emil se ji je približal in ji pogledal v zardele lice: "Zakaj samo molčite, gospodična Ida?" "Gledam; škoda je z besedo motiti mir in lepoto okrog sebe!" je odgovorila.

Slavko Savinšek: Zgrešeni cilji
(Odlomek)

Stopila sta skozi vresje gorskega travnika in Robert Jordan je čutil, kako mu vresje drsi po nogah, čutil je, kako mu pištola v svojem toku težko leži na boku, kako mu od zasneženih gorskih vrhov hladno pihlja v hrbet, in v svoji dlani je čutil dekletovo trdno in močno dlan, katere prsti so se prepletali z njegovimi. Iz nje, iz dlani njene roke, ki se je pritiskala k njegovi, iz njenih sklerjenih prstov in iz njenega zapestja, ki je slonelo prek njegovega, je prihajalo iz njene roke, njenih prstov in njenega zapestja v njegovo nekaj, kar je bilo rahlo kakor prvi lahni vetrič, ki ti pihlja nasproti džez morje in se v njem komaj komaj naguba stekleno gladka mirna površina, tako lahka kakor pero, ki si z njim potegneš po ustnici, ali kakor list, ki pada, ko ni vetra ...

Ernest Hemingway: Komu zvonil
(Odlomek)

1. Kateri teh odlomkov je v svojem opisu izvirnejši, nazornejši, manj običajen, pa tudi konkretnjši?
2. Ugotovite, v katerem odlomku imata jezik in slog večjo vlogo? Kje je več estetskih vrednot?
3. Presodite, kateri odlomek spada v visoko književnost, kateri pa med trivialna besedila? Kakšne so torej značilne poteze trivialne književnosti? Naštejte še nekaj podobnih besedil.

Avtor, delo, bralec

Raziskovanje književnih besedil ni enostavno, ker je sama književnost zapleten proces, v katerem nastopa in sodeluje več dejavnikov. Prvi je ustvarjalec književnega besedila, t. i. avtor, ki ustvarja dela iz svojih življenjskih izkušenj, doživetij, pa tudi iz domišljije, domislekov in nepredvidljivih novosti, pogosto iz poznavanja književne tradicije in drugih književnih del, pod vplivom kulture, socialnega in duhovnega sveta, v katerem živi. Nastajanje književnega dela je pogosto načrtno, drugač spet nezavedno in naključno.

Potem ko je književno besedilo izoblikovano in objavljeno, postane samostojno in s tem neodvisen dejavnik književnega procesa. Bralci pa imajo pri njegovem nadaljnjem obstoju in učinkovanju vendarle odločilno vlogo, saj so ob avtorju in delu tretji dejavnik književnega procesa. Pripada jim zelo odločilna vloga, saj s svojim branjem znova oživljajo besedilo, mu dajejo nov pomen, vrednost in celo smisel. Tako sprejemanje književnih del imenujemo *receptija*.

Sodobna literarna veda razpravlja o avtorjih in bralcih književnih del zato, da bi osvetlila zapleteno naravo besedne umetnosti. Avtorju, njegovemu življenju in osebnosti posveča veliko pozornosti, da bi pojasnila tiste posebnosti njegovih del, ki bralcem ne morejo biti razumljive. Vendar so pri mnogih besedilih, zlasti iz starejših dob, avtorji neznani. Pa tudi pri besedilih znanih avtorjev ostaja odprto, ali smemo tistega, ki govori neko besedilo – v pesmih je to »lirski subjekt«, v romanih govori »pripovedovalec« - istovetiti z avtorjem, njegovim stvarnim življenjem, osebo in doživljaji.

Tudi pojem bralca skriva v sebi zapletena vprašanja. Z bralcem mislimo običajno na sprejemnika, ki bere književno besedilo sam zase, po tihem in neodvisno od zunanjih vplivov. Tak tip bralca obstaja približno od 5. stol. naprej; pred tem so brali književna dela na glas, bodisi posamezno ali v večjih družbah – »bralci«, so bili torej poslušalci, zlasti, kolikor so se literarna dela pojoče recitirala ali celo pela s spremljavo glasbil. Slišno sprejemanje književnih del se ohranja tudi v današnjem času v obliki literarnih večerov in avtorskih recitacij.

Obstajajo različni načini branja in temu primerno različni tipi bralcev. Med temi razločujemo dvoje skrajnosti – površnega in »idealnega« bralca. Za prvega je značilno, da dojema v književnem delu predvsem tisto, kar ga zanima, kar je preprosto in najbolj na površini, na primer napeto zgodbo v romanu, preprosta čustva in življenjski položaj njenih »junakov«. Idealni bralec je tisti, ki je sposoben dojeti celotno duhovno sporočilo besedila, pa tudi odlike sloga, jezika in oblikovanja. Takšnega bralca si želi avtor in ga v nekem smislu vgradi v svoje delo kot možnost, ki naj jo uresniči v svojem branju realni bralec.

Kako si predstavljate literarno ustvarjanje? Ali menite, da obstaja književno delo čisto samostojno, tj. ne glede na avtorja in bralca? Kakšna je bralčeva vloga v življenju nekega književnega besedila? Kaj je literarna receptija?

1. Ali je poznavanje avtorjevega življenja in dela pomembno za razumevanje njegovih književnih del? Premislite o tem, kakšna je ta zveza pri Prešernu ali Cankarju.
2. Kdaj znanje o avtorju ni potrebno, niti mogoče? Kako je s tem ob ljudskih pesmih? Kako so brali književna besedila v starem in srednjem veku? Kaj si dandanes predstavljamo pod branjem?
3. Kakšna je razlika med povprečnim in idealnim bralcem, kot ga hoče avtor?

Receptija književnih del

S pojmom receptija (lat. *recipere* = sprejeti) označujemo način, kako bralci sprejemajo književna besedila, jih razumejo in doživljajo, pogosto po svoje, kar pomeni, da jih soustvarjajo, ne samo pasivno povzemajo. Po drugi strani je v tej receptiji soudeleženi tudi avtor sam; če vnaprej računa s tem, kaj bralci od njega pričakujejo, se jim prilagaja. To stori tako, da svoje delo izdela po že znanih, ustaljenih in učinkovitih vzorcih. Takšna dela sicer niso najbolj izvirna, so pa uspešna v širših bralskih krogih. V skladu s takšnimi »horizontom pričakovanja« nastajajo v književnosti posebne receptijske vrste ali zvrsti, različne po tem, kakšnemu bralstvu, željam, interesom in okusu so namenjene. V razvoju književnosti poznamo več takšnih primerov receptijske pogojenih vrst.

Od srednjega veka naprej je v vseh evropskih jezikih nastajalo ljudsko slovo (ljudsko pesništvo, folklorno slovo), namenjeno preprostem ljudstvu, s svojimi vsebinami ustrezno njegovim predstavam o življenju, naravi in okusu. V srednjem veku je bila pomemben del besedne umetnosti viteška književnost, s svojimi pesniškimi in pripovednimi deli je ustrezala potrebam takratnega viteštva, plemstva in dvorov, ki so želeli v teh besedilih doživljati svoje življenjske ideale.

Novjšega izvora so tiste receptijske vrste ali zvrsti, ki so še zmeraj najbolj množična in popularna oblika književnega življenja. V 19. stol. sta nastali otroška in mladinska literatura, namenjeni posebej otrokom do desetega leta (slikanice, pravljice, zgodbe iz sodobnega otroškega in družinskega življenja), oziroma najstnikom po desetem letu, podobna besedilom za odrasle.

Med takšno književnostjo in literaturo za odrasle ni stroge meje, mnoga otroška in mladinska besedila so nastala kot branje za odrasle (Robinzon, Gulliverjev potovanje itd.), nasprotno so klasična dela otroške literature priljubljena branje odraslih. Pojem »književnost za odrasle« označuje zato predvsem dela, ki mlajšim bralcem niso primerna zaradi zahtevnosti ali moralne vprašljivosti. Najbolj razširjena oblika receptijske naravnane književnosti zadnjih dvesto let so t. i. žanri (fr. *genre* = vrsta, zvrst). Mednje spadajo starejše, pa tudi novo nastale oblike proznih pripovedi:

- pustolovske (indijanarice, agentski, vojniski, akcijski romani);
- zgodovinske, večinoma s pustolovskimi prvini;

